

KAMU HİZMETLERİNDE AYRIMCILIK: BİR REFERANSİYEL OKUMASI

Ulaş BAYRAKTAR*

Öz: Türkiye’de ayrımcılık yasa hatta anayasa düzeyinde ve kamu personelinin riayet etmesi beklenen etik ilkeler çerçevesinde yasaklanmış olsa da kamu hizmetlerinin sunumunda sık sık ayrımcılık vakalarına tanık oluyoruz. Bu yazı sorunun devamını kamu politikaları yazınından ödünç alınan referansiyel kavramı ile açıklamayı ve aynı perspektiften bir politika önerisi geliştirmeyi deniyor. Ayrımcılığın kökeninde Türk bürokrasisi içinde buna imkan tanıyan değerlerin, normların, algoritmaların ve imgelerin var olduğunu savunacağım. Bunu değiştirmenin yolunun da hemşehrlik hukukunu tesis edecek müşterekler siyaseti perspektifi olabileceği yazının bir diğer tezi olacak.

Anahtar sözcükler: ayrımcılık, kamu hizmeti, referansiyel, müşterekler siyaseti

Discrimination in Public Services: A Referential Based Analysis

Abstract: Despite the ban of discrimination by law and ethical principles of Turkish bureaucracy, we witness still cases of discrimination in the delivery of public services. This paper attempts to explain the reason of this problem by borrowing the concept of referential from the public policy literature and to develop a policy proposal in the same perspective. I will argue that Turkish bureaucracy is still vested with values, norms, algorithms and images that paves the way to discrimination. The other argument of the paper is that the same perspective can be adopted on behalf of politics of commons to develop a sense of fellow-townsmanship.

Key words: discrimination, public service, referential, politics of commons

“İki genç balık, beraberce suda yüziyormuş.
Karşıdan gelen yaşlıca bir balığa rastlamışlar;
yaşlıca balık onlara bir baş selamı vererek şöyle demiş:
‘Günaydın çocuklar. Su nasıl?’”

Genç balıklar yüzmeye devam etmiş ama bir süre sonra biri diğerine
sormuş: ‘Su da neyin nesi?’”

David Foster Wallace- Bu Su: Yaşama Uğraşına Dair Bir Yol Haritası

Toplu taşıma araçlarında sigara yasağı uygulamaya konulduğunda seyahat sırasında sigara içen bir dolmuş şoförünü uyarma gafletinde bulunmuştum. Yasal düzenlemelere ve bunlara bağlı olan para cezalarına dair hatırlatmalarından sıkılan şoför bir nokta itibarıyla “her yasaya uyulacak diye bir şey yok” şeklinde veciz bir itiraz(f)da bulundu. Bir dönemin cumhurbaşkanının “anayasayı bir kere delmekten bir şey olmaz” ya da başka bir zamanın ana muhalefet partisi genel başkanının “yasal değil ama kabul oyu kullanacağız” talimatını hatırlatan bu itiraz Türkiye’de yasal düzenlemelerde belli politikaların hayata geçirilmesinde gözlenen sorunlara dair çok önemli ipuçları sunuyor: yasa yapmak sorun çözmez. Bu yüzden ayrımcılığı yasaklayan yasalar da ayrımcılık sorununu çözmeye yetmiyor, yetmez.

Bu yazı kamu hizmetlerinde ayrımcılık sorununun, buna karşı birçok yasal düzenleme olduğu halde neden hâlâ sürebildiğine dair bir sav ve bunu aşmak için bir politika önerisi ortaya koyuyor. Bu amaçla önce mevcut mevzuattaki ayrımcılığa dair düzenlemeleri ele alacak sonrasında bunlara rağmen ayrımcılığın sürmesini kamu politikaları yazınından ödünç alınan referansiyel kavramı ile açıklayacağım. Son olarak da bu referansiyel karşı müşterekler siyasetini bir mücadele aracı olarak önereceğim.

Yasaların sözde yasakladığı

Vakur Versan (1990) kamu hizmetini, devlet ya da diğer kamu tüzel kişileri tarafından veya bunların gözetim ve denetimi altında genel kolektif ihtiyaçları sağlamak için yürütülen, kamuya sunulmuş bulunan sürekli ve düzenli faaliyetler olarak tanımlar. Kamu hizmeti organik anlamda bir teşkilatı, maddi anlamda bir faaliyeti işaret eder. Zira hizmetin sunulabilmesi için bir eylem ve bu eylemi mümkün kılacak bir örgütlenmenin olması gerekir. Bu anlamda en temel örgütlenme “toplumdaki iktidar ilişkilerinin kurumsallaşmasını ifade eden devlettir” ve bu kurumsallığı oluşturan kamu otoritelerinin meşruiyeti toplumsal ihtiyaç ve taleplerin karşılanması üzerine kuruludur

* Kültürhane, Mersin (ORCID No: 0000-0002-3103-2860)

Geliş Tarihi / Received : 03.06.2019

Kabul Tarihi / Accepted : 19.07.2019

(Bayırbağ, 2013). Devleti ortaya çıkaran iktidar ilişkileri ise bunun devamlılığını sağlayan kamu hizmetlerinden devşirilen meşruyetidir.

Devletin varlığı ve devamlılığı bu anlamda kamu yararına hizmet etmesi ile mümkündür. Fakat sorun bu kadar temel bir kavramın muğlaklığında yatar. Nedir kamu yararı? Hangi kamu? Nasıl bir yarar? Bazı bireylerin çıkarlarının toplamı mıdır yoksa teknik ya da ideolojik olarak tarif edilmiş bir değer midir? Devletin faaliyetleri ya da yapmadıklarının tümü prensip olarak kamu yararına hizmet eder. Dolayısıyla kamu yararı fizikte maddenin hallerinden "sıvı"ya benzer: içine konduğu kabın yani siyasal tanımın şeklini alır. Bir yere okul açılması da aynı yere park yapılması ya da alışveriş merkezi inşa edilmesi de kamu yararı olarak tarif edilebilir. Kamu yararının bu muğlak yapısı kamu hizmetlerinin faydalanıcılarının da farklılaşmasına yol açabilir. Belli kesimlerin hizmeti alması ya da diğerlerinin bundan mahrum kalması, bu muğlaklıkla meşrulaştırılabilir.

Oysa yasaları temel alacak olursak böylesi bir muğlaklığın olmaması gerekir zira mevcut anayasanın genel esaslarının ortaya konduğu ilk bölümde, onuncu madde herkesin kanun önünde eşit olduğunu ilan eder: "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir" ve "Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz." Eşitlik ilkesinin sadece cinsiyetleri, yaşları, bedensel engelleri ve şehit ve gazi yakınlıkları gibi durumlar açısından belli dezavantajlardan mustarip, belli kesimlerin güçlendirilmesi adına alınacak tasarruflar söz konusu olduğunda ayırıcılık iddiasında bulunulamayacağı hükme bağlanır. Diğer tüm konu ve alanlarda "devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar." Ezcümle, Türk kamu yönetiminde ayırıcılık anayasal düzeyde yasaklanmış bir haldedir. Aynı şekilde kamu personelinin, "Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" çerçevesinde bağlı olmak zorunda olduğu etik davranış ilkeleri de tarafsızlığı net bir şekilde buyurur (madde 9). Bu ilkelere göre kamu görevlileri tüm eylem ve işlemlerinde yasallık, adalet, eşitlik ve dürüstlük ilkeleri doğrultusunda hareket etmek zorundadır. Görevlerini yerine getirirken ve hizmetlerden yararlandırırken dil, din, felsefi inanç, siyasi düşünce, ırk, cinsiyet ve benzeri sebeplerle ayırım yapamazlar, insan hak ve özgürlüklerine aykırı veya kısıtlayıcı muamelede ve fırsat eşitliğini engelleyici davranış ve uygulamalarda bulunamazlar. Bu sebeple takdir yetkilerini, kamu

yararı ve hizmet gerekleri doğrultusunda, her türlü keyfilikten uzak, tarafsızlık ve eşitlik ilkelerine uygun olarak kullanırlar.

Kamu görevlileri, gerçek veya tüzel kişilere öncelikli, ayrıcalıklı, taraflı ve eşitlik ilkesine aykırı muamele ve uygulama yapamazlar, herhangi bir siyasi parti, kişi veya zümrenin yararını veya zararını hedef alan bir davranışta bulunamazlar, kamu makamlarının mevzuata uygun politikalarını, kararlarını ve eylemlerini engelleyemezler.

Fakat tüm bu anayasal ve yasal düzenlemelere rağmen Türkiye'de kamu hizmetlerinin sunumunda ya da kamu politikalarının şekillenmesinde ayırıcılığın hâlâ mevcut olduğu inkar edilemez. Peki kamu hizmetlerindeki sürgit ayırıcılığı nasıl açıklayabiliriz?

Bir habitus olarak ayırıcılık

Woodrow Wilson (1962) kamu yönetimi disiplininin kurucu metni olarak kabul edilen makalesinde yasayı uygulamanın yasayı yapmaktan çok zor olduğunu net bir şekilde vurgular çünkü yasal düzenlemelerin amaçları kamu bürokrasisinin genelinde aynı şekilde paylaşılmaz. Bu amaçlar uygulayıcılar tarafından yeteri kadar bilinmiyor ya da benimsenmiyor olabilir. Sonuçta da sahada ortaya konan kamusal eylem düzenlemeleri gerçek amacından çok farklı bir şekilde hayata geçebilir.

Ayırıcılık konusunda anayasadan başlayan yasaklar ve ilkelerin akıbetinde de bu yasa ve uygulama arasındaki uyumsuzluğu görmek mümkün. Tüm düzenlemelere rağmen Türkiye'deki kamu hizmetlerinin sunumunda ayırıcılık olmadığını iddia etmek mümkün değil. Yasal düzeyde ne değişiklik yapılırsa yapılsın uygulayıcı aktörlerin kişisel eğilim ve uygulamalarını değiştirmek her zaman mümkün olmuyor. Bu kişisel düzeydeki özerk yönelimleri Pierre Bourdieu'nün habitus kavramı ile açıklamak mümkün olabilir.

Habitus, bireyin dışında oluşan ama nihayetinde onu belli eylemleri, algıları ve tavırları yeniden üretme eğilimine sevk eden zorunlu bir erdem olarak tanımlanabilir (Swartz 2011). Fakat bu zorunluluk teşhis edilebilir bir dayatma, zorlama olarak tecrübe edilmez. Kişinin kendi geçmişinin ve içinde yaşadığı toplumsal yapıların tarihselliği onun algı ve değerlendirme eğilimlerini biçimlendirerek belli şekillerde düşünme ve eyleme yatkınlıkları oluşturur (Çeğin & Tatlıcan 2007).

Kişinin bilinçli olarak seçmediği ve şekillendirmediği bu pratik yatkınlıkların değiştirilmesinin bir günden diğerine, bir emirle ya da yasal değişikliklerle mümkün olmayacağını öngörebiliriz. Ayırıcılığın

engellenmesi de bu yüzden belli yasal değişikliklerin varlığı ya da değişikliği ile kolayca gerçekleştirilmiyor. Kamu gücünü kullanarak eyleyenler kişisel habituslarının gereği olarak yasal düzenlemelerin ruhuna direnebiliyorlar ya da onu ihlal edebiliyorlar. Dahası devletin kendisi bir bütün olarak belli bir habitusa sahip olabilir ve formel alandaki düzenlemelerinden bağımsız olarak bünyesindeki eyleyicilere başka birtakım yatkınlıkları dolaylı olarak telkin ediyor olabilir. Kamu politikalarının karar ile uygulama aşamaları arasındaki bu çelişkiyi literatürde en ufuk açıcı şekilde ele alan perspektif olarak gördüğüm kamusal eylem yaklaşımını bu bağlamda hatırlamanın önemine inanıyorum.

Toplu ve kurumsal bir habitus olarak referansiyel¹

Kamu politikası çalışmalarının Fransa'daki evriminin önemli mihenk taşlarından biri Grenoble ekolü olarak da anılan kamusal eylemler geleneğidir. Devleti, eylemleri ve etkinlikleri üzerinden okumaya soyunan bu akım Grenoble'daki Mekan Düzenlemesi Hakkında Etüdümler ve Araştırmalar Merkezi (*Centre d'études et de recherches sur l'aménagement du territoire- CERAT*) bünyesinde doğmuştur. 1963 yılında kurulan CERAT, örgüt sosyolojisi yaklaşımının aktörlere atfettiği belirleyici özerkliğin, kamu politikalarının siyasal doğasını görmezden geldiği savından hareket eder. Bu geleneğin kamu siyasası sürecini aktörler arasındaki bir pazarlık sürecine indirgeyen bakışına itiraz eden Kamusal Eylem Okulu, sürecin aslında makro bir referans çerçevesinin (*référentiel*) etkisinde şekillendiğini iddiasında bulunur. Bu referans çerçevesi kavramı, bilişsel ve normatif bir bütüne uzanan planlama, sosyalleştirme mekanizmaları geliştirme gibi bazı süreçlerin kamu politikalarını etkilediğini göstermeye yarar (**Surel, 2006**).

İşte bu süreçlerin analize dâhil edilmesi, yaklaşımı kamusal eylem odaklı kılarken, onun örgüt kuramının klasik yapısal işlevselciliğinden ayrıldığı noktaya işaret eder. Çünkü örgüt kuramı temel olarak örgüt içi bireylerin etkinliklerini belirleyen ve örgütün toplumsal işlevinden veya bireylerin kendi aralarındaki ilişkilerden türeyen bir değerler bütününe referans verir. Oysa referans çerçevesi örgütten ve örgüt içi ilişkilerden özerk olabilecek daha makro bir boyutu öne çıkarır ve bu yüzden de yönetim süreçlerinde yer alan aktörlerin yönelimleri sadece bünyesinde buldukları örgüte özel bir norm dizgesine ya da diğer aktörlerle süregiden pazarlıklara indirgenemez. Aktörlerin sadece reaktif tutum ve stratejilere sahip olmadığı, diğer aktörlerden bağımsız olarak sahip oldukları bazı normlar, tercihler ve öncelikler

olduğu savı ortaya konur. Aktörlerin sahip oldukları bu değerler de devletin eylemleri ile üretilen bir kavram çerçevesi tarafından şekillenir. Dolayısıyla, aktörlerin algısal ve bilişsel özelliklerinin devletin eylemlerinin etkisinde olduğu iddia edilir.

Bu anlamda referans çerçevesi ile kamu politikalarının bireysel tutumların basit toplamı olmadığı, aktörlerin de içinde buldukları evrenin nesnesi olduklarını, ondan doğrudan etkilendiklerini savunur (**Muller, 2000**). Fakat bu evren ne aktörlerin birbirleri ile ilişkilerini etkileyen sembolik etkileşim düzeyidir ne de örgütün kendi kurumsal statüsü ile sınırlı bir özel ve kısıtlı alandır. Bu evren somut bir gerçeklikten öte, referans çerçevesinin normatif filtresinden geçen gerçeğin temsilidir. Bu yüzden de bireylerin reel çevre ile kurdukları ilişki sadece somut çıkarların nesnel olarak değerlendirilmesi ve buna yönelik *ad hoc* stratejilerin ortaya konması kadar basit değildir. Aktörlerin gerçekliği, bu gerçeklik içindeki yerlerini ve dünyanın aslında nasıl olması gerektiği yönündeki algılarının tümü bireysel olarak oluşmaz. Aksine bunlar kamusal eylemlerin bilişsel ve normatif nitelikleri ile bağlantılıdır. Başka bir deyişle, aktörlerin olanla, olması gerekeni yorumlama tarzı kamunun eylemleri ile üretilir (**Muller, 2000**). Bu yaklaşımın aynı zamanda bilişsel yaklaşım olarak adlandırılmasının sebebi de budur. Başka bir deyişle, dünyayı nasıl gördüğümüzü belirleyen bir değerler dizgesidir referans çerçevesi.

Muller (2006), referans çerçevesini şekillendiren ve her zaman da politikanın kendisinde ilk bakışta gözlenemeyebilen doğasının dört farklı unsur üzerinden şekillendiğini iddia eder: değerler, normlar, algoritmalar ve imgeler. Kamu hizmet sunumunda ayrımcılığın yasal düzenlemelere rağmen sürmesini bu dörtlü çerçeve etrafında tartışmaya çalışalım.

Referans çerçevesini ilk başta etkileyen en önemli faktör haliyle o toplumun sahip olduğu *değerler* silsilesidir. İyi, kötü, arzulanılan ve çekinilen nitelikler elbette ki referans çerçevesinin karakterini doğrudan etkileyecektir. Genel iktisadi kalkınmayı, sosyal adalete yeğlemek referans çerçevesini niteleyen değer boyutuna örnek verilebilir. Kamu hizmetlerinin sunumunda bu hizmetlerden yararlanacaklara atfedilen değerler anayasal düzeyde güvenceye sahip olduğu iddia edilen eşitlik ilkesinin ihlaline sebep olabilir. Çünkü Fusun Üstel'in (2016) tabiri ile devletin gözünde her daim bir makbul vatandaş mevcuttu. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki meşhur WASP (White Anglo-Saxon Protestant) bireyler gibi Türkiye'de de "sünni Türk erkek" bireyler "sözde vatandaşların" aksine her zaman desteklendi. Çünkü "Türk'ün Türk'ten başka

dostu yoktu" ve "Türkiye Türklerindi". Bizans tarihinin saray oyunlarını bilinçaltının derinliklerinde taşıyan, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılışının travmasını hâlâ atlatamayan bir devlet bakışı etno-kültürel olarak tanımlanmış Türklük dışında kalanlara hep bir tereddüt ve kuşkuyla baktı. Başka bir deyişle milliyetçi muhafazakâr değerler her daim devlet aklının temel referansı olarak rağbet gördü.

Bu değerlerin belli eylemler üzerinden hayata geçtiğinde referans çerçevesinde etkili olan *normlara* dönüşürler. "Zenginlerden daha fazla vergi alınmalı" şeklindeki bir norm aslında yukarıda zikrettiğimiz sosyal adalet değerine yönelik tercihin belli bir politika alanında somutlaşmış halidir. Sunumunda eşitlik ilkesinin güvenceye alındığı kamu hizmetlerinde rol alan görevliler söz konusu olduğunda hâlâ farklı etnik ve dini kimliklere sahip bireylerin belirleyici konumlara gelemediğini biliyoruz. Makbul görülmeyen vatandaşların kamu yönetiminde görev alması zımnen de olsa tasvip edilmiyor. Müslüman olmayan erkeklerin askerlikte silah taşımaması, Kürt ve/veya Alevi vatandaşların bürokraside yüksek makamlarda görev alamaması mesela vali, paşa olamaması; kadınların siyasette anlamlı bir temsile ulaşamaması bu zımni ayrımcılıklara örnek verilebilir. Tüm bunların gerisinde "kamu bürokrasisinin azami ölçüde makbul vatandaşlara teslim edilmesi gerekliliği" şeklinde bir normun varlığını iddia edebiliriz.

Bu eylemlerin üzerinden ortaya çıkan nedensellik bağları da Muller'in terminolojisinde bir eylem kuramı oluşturan *algoritmaları* hayata geçirir. Dolaylı vergilerin kamu maliyesi içindeki ağırlığının artırılması, gelire dayanan vergilendirmeyi geri plana iteceği için vergi adaletini zedeleyecek ve dar gelirlilere haksız mali yük getirecektir şeklindeki bir ifade yukarıdaki değer ve normlara dayanan nedensellik bağını ortaya koyan bir örnek olarak verilebilir. Ayrımcılık konusunda da farklı etnik kimliklerin tanınmasının bölücülük eğilimlerini güçlendireceği ve devletin bütünlüğüne zarar vereceği şeklinde ya da farklı cinsel yönelimlerin aile kurumunu yıpratıp toplumsal yapıyı akamete uğratacağı şeklindeki iddialar bu referansiyeli oluşturan algoritmalara örnek olarak verilebilir.

Değerlerin belli kurallara evrilip nedenselliklere işaret etmesinin dışavurumunu *imgeler* oluşturur. Haksız vergi yükü altında ezilen bordro mahkûmu, vergi cennetinde yaşayan işadamı gibi karikatürler referans çerçevesinin oluşumunda etkili böylesi imgelelere örnektir. Zengin Yahudi, misyoner Hristiyan, zevk düşkünü LGBT-i birey ya da terörist Kürt gibi imgeler aslında politikayı şekillendiren zihniyet yapısını, değerleri, normları ve nedensellikleri açık eder.

İşte resmi olarak kabul ve ifşa edilmese de kurumların içinde kökeni eskilere dayanan değerlerin varlığı, bu kurumların işleyişinde fiili bazı normların, gayri-resmi algoritmaların ve popüler imgelerin ortaya çıkmasına sebep olarak kurumun çalışanının bilişsel yapısını ve dolayısıyla eylemlerini etkiliyor. Yasaya harfiyen uyması istisnai olan kamu personeli takdirini bu referansiyelin süzgecinden geçirerek kullanıyor ve dolayısıyla belki de hiç farkında olmadan ayrımcılık uygulamalarının sürmesine hatta güçlenmesine sebep oluyor.

Peki nasıl mücadele edilebilir bu algı ve muhakeme haliyle? Yasaların uygulanmasını başka yasalarla sağlamaya çalışmak sadece totolojik bir önerme olacaktır. Yasaları hayata geçirmeyi hedefleyen yasaların uygulanmasını nasıl güvence altına alabiliriz ki?

Benim bu yazı çerçevesindeki savım ayrımcılığın tüm yasal düzenlemelere rağmen sürmesine izin veren referansiyeye karşı bir referansiyel inşa etmek. Bunun da müşterekler siyaseti üzerinden mümkün olabileceğini iddia edeceğim.

Ayrımcılığa karşı kentte müşterekler siyaseti

Yasaların uygulanmasına mâni olan referansiyellere karşı yeni yasal düzenlemelerle baş edemeyeceğimiz tespiti bize bu bilişsel durumla mücadele edecek bir yöntem geliştirmemiz gerekliliğini düşündürüyor. Bunun için birçok farklı yol düşünülebilir ama benim önerim kentsel siyasete müşterekler perspektifinden bir yaklaşım geliştirmek. Çünkü insanların yargılarını değiştirmek için bir araya gelmeleri gerektiğine inanıyorum.

Kent, teorik olarak bu biraradallığı sunan bir düzlem olsa da gerçekte aynı kentte yaşamak, illa da karşılaşmak ve tanışmak anlamına gelmeyebiliyor. Herkesin aşına oldukları ile birlikte yaşadığı, çalıştığı ve sosyalleştiği bir gündelik hayat ritmi hemşehrilik ilişkisinin farklı köken ve eğilimlere sahip kişilerle kurulabilmesini zora sokuyor. Aynı kentin yabancıları olarak birlikte değil, sadece aynı yerde yaşıyoruz.

Oysa kent, ayrımcılığın karşıtı olarak gördüğüm barışın belki de en kıymetli kozası. Kaçınılmaz olarak farklılıklara evsahipliği yapan ve bunların yönetilmesinden sorumlu bir yönetim organına, belediyeye sahip bir bağlam olarak kent, yukarıda kaba hatları tarif ettiğimiz ayrımcılığa teşne referansiyelle mücadelenin önemli bir alanı ve aracı olabilir. Kentin bu potansiyeline hizmet etmek adına kent yöneticilerinin hemşehrilik ilişkilerini güçlendirerek önyargılara dayalı ayrımcılık eğilimlerini asgariye indirebileceklerini iddia edeceğim.

Yine Grenoble Okulu'nun referansiyel perspektifini temel alarak ayrımcılıktan azade kılınmış bir kamu hizmeti sunumuna hizmet edecek dörtlü bir yaklaşım öneriyorum. Beraberlik anlamı taşıyan "hem-" önekinden faydalanarak bu amaca yönelik savunulacak değerler ve normlar, tesis edilecek algoritmalar ve im-geleri tartışmaya açacağım.

Hemmahal olabilmek için "kentim güzeldir"²

Aynı kentin sınırları içinde yaşıyoruz ama aynı kentte mi yaşıyoruz? 1990ların son yıllarında İstanbul'da birkaç sayı çıkmış "İstanbul'daki Anadolu" diye bir dergi hatırlıyorum; hemşehri derneklerinin haberlerini aktarıyordu. Anadolu'dan göçle gelenlerin toplu halde yaşayarak, geldikleri yerin kültürünü İstanbul'da aynen sürdürdüğünü, memleketlerini İstanbul'da bir şekilde yeniden ürettiklerini ima ediyordu. Gerçekten de göçe karşı hazırlıksız yakalanan Türkiye kentleri, göçmenlerin kökenlerine dayalı dayanışma ağları üzerinden barınma, istihdam ve ulaşım çözümleri bulmalarına engel olamadı. Hatta bunu teşvik etti. Sonuçta aynı coğrafi kökenden gelen ve dini, etnik ve kültürel kimlikleri paylaşan kesimler aynı mahallelerde yaşayıp, aynı sektörlerde iş sahibi oldular ve aslen bu kesimlerle sosyalleştiler. Bu içine kapalı kentle ve diğer kesimlerle ilişkiyi de asgariye indiren bir yaşam tarzı yarattı. Haliyle de sahip olunan önyargılar korun-du hatta güçlendi.

Bu kapallılığı kırmak için önce yaşanan kente aidiyeti besleyecek bir politik pencere açılması gerekiyor. Hemmahal olmak ifadesi ile özetlemeye çalıştığım bu yaklaşım farklı coğrafi kökenlerden gelip buraya dair kimliklerini koruma eğiliminde olan kesimleri yaşanan kent zemininde biraraya getirip, mahalı ortaklaştırmayı işaret eder. Kentim güzeldir duygusunu, bunun bir değer olarak görülüp içselleştirilmesini hedefler. Bu güzellik illa estetik ya da işlevsel bir güzellik olmak zorunda değil, aşinalık kazanılarak geliştirilecek bir bağlılık hissiyatıyla da pek tabii ortaya çıkabilir. Söz konusu olan doğal ve yapılı çevrenin fiziki gerçekliğinden öte bir paylaşımdır. Kentin maddi varlığının ötesinde bu yerleşim yerinin o yerin sakinlerine ifade ettiği anlam onların hemşehrilik hissiyatına sahip olmalarını sağlar. Mekanın hafızasına ortak olmak oraya aidiyet beslenmesine izin verir.

Hafızadan kasıt o yerin tarihine dair bilgilere sahip olmaktan öte bir anlam taşır öte yandan. Ortak hafıza ve onun mekanları zamanla kurulur ve anlamlarını farklı öğeler arasındaki ilişkilerden alır. Tarihin elinden kurtuldukları anda hafıza mekanına dönüşürler.

Kente dair bir aidiyet bağı kurmak böylesi bir hafıza-ya ihtiyaç duyar. Kentin belli bir mekanı ki bu mekan

illa da fiziksel bir alan olması da gerekmez; bir olay, bir kişi, bir grup da böylesi bir hafızanın taşıyıcısı olabilir. Bir stadyumu düşünelim. Mimari bir yapıdır tek başına ele alınınca. Elbette bir tarihi vardır, mimarı, projesi, sahası, tribünleri, manzarası... Ama orayı bir hafıza mekanı yapan unsur orada maç yapan takım ya da takımlar, onların belli oyuncularını, maçları, amigosu, tezahüratları, zaferleri, hezimetleri, taraftarları hatta taraftar gruplarıdır. O çevrenin sakinlerinin ortak bir hafızaya sahip olmasını sağlayan yapının fiziksel varlığından öte burada deneyimlenen anlar ve olaylardır.

Böylesi paylaşımlara açık mekanların, şahısların, olayların daha etkili bir şekilde öne çıkarılması orayı gündelik ya da özel anlarda deneyimleyen kişilerin arasında da bir bağ oluşturacaktır. Bunun için de kentin hikayelerinin görünür hâle gelmesi, bunların paylaşılması, bilinebilmesi için teşvikler ve vesileler yaratılmasına ihtiyaç vardır. Bilgilendirici panolar, hafıza yolculuk rotaları, rehber eserler, medyayı kullanarak bu hikayelerin yaygınlaştırılması bu araçlara örnek olabilir

Böylesi ortak bir hafızanın kurulabilmesi ile yaşanan mekan, o yerin diğer sakinleri ile bir yakınlaşmayı, müşterekleşmeyi mümkün kılacaktır. Mahalin müşterekleşmesinin yani hemmahal olmanın formülü bu tür ortak hafızayı teşvik edici ve öne çıkarıcı faaliyetlerden geçer. Böylece yaşanan kent bir değer olarak hemşehrilik tarafından paylaşılmaya başlar.

Hemşehriler biraraya gelmeli: Hemzemin olmak

Paylaşılan mahali, mekanı tanımak bilmek, onun güzelliğinin ayırdına varmak yaşanan kentle ilişkinin gelişmesini mümkün kılarsa da hemşehrilik bağının tesis edebilmenin bir diğer şartı kentin sakinlerinin birbirlerini görebilecekleri, birbirlerine temas edebilecekleri kamusal alanların tesis edilmesidir. Kentin ontolojik niteliği olan çoğulluğun gereği bu farklılıkların sergilenebilmesi, görülmesi ve kabullenilmesidir. Yoksa herkesin kendi köşesinde azınlıkların gettolarda bulunmasının ortak bir kent kimliğine hizmet edemeyeceği ortada. Özellikle gerginlikle beslenen bir siyasal iklim içinde farklı gruplar, birbirleriyle karşılaşmadıkları, temas etmedikleri ve tanışmadıkları sürece iktidar sahiplerinin kurguladığı ve yaydığı önyargı ve damgalamaların taşıyıcısına dönüşürler. Richard Sennett'in (1992) ayrımına başvuracak olursak, böylesi bir ortamda kimse kimseye meçhul kalmaz, herkes herkes için tanıdık bir 'dışarıklıktır'. Yabancıya atfettiği bu iki farklı şahsiyetten 'dışarıklıktı' olanlar "sakinlerinin kimin oraya ait olup kimin olmadığına ilişkin kurallar koyabilecek denli kendi kimliklerinin farkında olduğu bir yerde" karşımıza çıkan yabancılardır.

Nereye koyacağımızı bilmediğimiz biri ile karşılaştığımızda ise o kişi daha 'meçhul' sayılabilir. Meçhullerin değil, dışarıklıkların varlığı ayrımcılığa giden yolun en kritik taşı sayılabilir.

Bunun için yani müşterekliliği mümkün kılacak kamusal zeminlerin inşası da müşterekler siyaseti ikinci bir ayağı olabilir. Kentin sakinlerinin bir araya geleceği, bunu kolaylaştıran, çağırın mekansal düzenlemeler ile buna yönelik etkinliklerle farklı kesimlerin birbirleri ile temas edebilecekleri, kendilerini ifade edip, karşılaştıklarını gözleyebilecekleri, bir iletişim imkanına izin veren mecralarla geliştirilebilecek bir yaklaşımdan bahsediyorum. Ortak zeminlerin inşası ile hemşehriliğe giden hemzemin mekanların ortaya çıkabileceğini düşünüyorum.

Karşılaşılan, aşına olunan, bilindik yüzler sayesinde onlara dair birtakım yargıların ve düşüncelerin de sorgulanabileceği ve aşılabileceği bir ilişki doğacaktır ki bu da ayrımcılığı mümkün kılan bilişsel yönelimin önemli bir panzehiri olarak görülebilir.

Hemşehri şehirden haberdar olandır: Hemhal olmak

Yaşanan yere duyulan aidiyet ve hemşehrilere olan aşinalık kente sahip çıkmanın yeterli zemini her zaman oluşturmayabilir. Çünkü böylesi sevgi ve güven gibi duyguların bir sahip çıkış anlamına gelebilmesi için kente dair güncel gelişmelerin kent sakinleri tarafından bilinmesi gerekir. Yoksa sadece tarihini bilmek, oralı hissetmek şehre sahip çıkabilmek için yetmeyecektir. Kentin gündemini takip edebilmek, bunlara dair merkezi ya da yerel yönetimlerin tasarruflarını bilmek ve bu konulara müdahil olan, tepki veren kurum ve kişilerin düşüncelerinden haberdar olabilmek de kente sahip çıkabilmenin bir gereğidir. Ezcümle, kentin hallerini bilmek, onunla hemhal olmak da müşterekin keşfi, ortak sorunların bilinmesi bunlara dair tavır alınması ve harekete geçilmesi gereklidir.

Günlük gazeteler, periyodik dergiler, radyo programları, televizyon kanalları geleneksel basın yayın organları olarak aklımıza hemen gelir. Kısacası medya özellikle yerel odaklı ve yerele dönük yayın yapan basın kuruluşlarının yerel siyaset ve hemşehrilik açısından önemi yadsınamaz. Sadece yerel değil ulusal medyayı düşündüğümüzde yaşadığımız dönemin bu açıdan çok da parlak olmadığını itiraf etmemiz gerekir.

Ağır mali ve siyasi baskılar ile sorunlarla karşı karşıya olan basın organlarının objektif haber yapma şansı ve işlevinin çok zayıf düştüğü bir dönemde yaşıyoruz. Kapatılan yayın organları, yargılanan, mahkum edilen gazetecilerin gırla gittiği bir dönemde yerel

basın kuruluşları bu baskıları haliyle çok daha yoğun hissediyor. Dağıtım sorunları yaşayan, bu yüzden de yeterli tiraja asla ulaşamayan ve de anlamlı satış ve reklam gelirlerinden mahrum bu kuruluşların en önemli mali kaynağı hükümetin kontrolündeki Basın İlan Kurumu'nun dağıtımını yaptığı resmi ilanlar olabiliyor. Fiilen bir sansür mekanizması olarak da kullanılabilen bu ilanlar yerel basın organlarının hissettiği siyasi baskıları daha da katmerlendirmiş oluyor.

Bu ilanların haricinde yerel gazeteler yerel siyasi ve ekonomik aktörlere karşı da tedbirli davranmak durumundalar. Zira bir yandan bu aktörlerin kurumsal abonelikleri, öte yandan da verecekleri cüzi reklamlar az da olsa bir gelir anlamına geliyor. Bu fiili bağımlılığın yayın politikalarında yansımalarının olması da kimseyi şaşırtmayacaktır.

Merkezi ve yerel kurum ve aktörlere yönelik bu mec-buri ilişkiler ve anca sağlanabilen gelir imkanları ışığında yerel basın organlarının kentin gündemine dair güncel ve ayrıntılı haber yapma şansı pek de yüksek olamaz. Genelde kurumların basın bültenleri, örgütlerin veya aktörlerin açıklamaları, köşe yazıları ve ajans haberlerinden ibaret kalan bir yayıncılık göz-lüyoruz. Bu da kentin yönetim tercih ve politikalarına dair yeterli bir bilgilenme sunma bakımından yeterli olamıyor. Benzer bir şekilde fiziksel temas şansımızın olmadığı hemşehrilerimize ve yaşadığımız kente aidiyet hissimizi besleyecek bilgi ve haberlerden de mahrum kalmış oluyoruz.

Bu bilgilenme şansımızın yetersizliğini aşmaya yönelik çabaların da nihayetinde mahalli müşteregin oluşması, bilinmesi ve paylaşılması adına da çok önemli olabilecektir. Yukarıda kabaca çizdiğimiz çerçeve ışığında geleneksel basın yayın girişimlerinden çok da farklı sonuçlar beklememek gerektiği düşüncesi ile alternatif ve özellikle yeni dijital teknolojileri kullanan habercilik pratiklerinin üzerine kafa yorulması gerekiyor.

Sosyal medya üzerinden yurttaş habercilik deneyimleri, haber portalları, internet üzerinden yayın yapan haber ve sohbet programları artık günümüz teknolojik imkanları açısından hem kolay hem de ucuz çözümler olarak sayılabilir. Daha gündelik ve basit amaçlarla kullanılmakta olan sosyal medya kanallarının bile yerel habercilik imkanları yaratabileceğini düşünüyorum. 140journos gibi sosyal medya hesapları, T24, Gazete Duvar, Diken gibi haber portalları, Açık Radyo gibi radyo kanalları, Medyascope gibi yeni nesil haber televizyonculuğu bu imkanların imkanlarını ve etkisini gösterir örnekler olarak ilk akla gelenler. Bunların yerelde daha mütevazı

örneklerini hayata geçirmek, yaşadığımız çevrenin hallerini paylaşıp, bu zeminlerde müşterekleşmenin hiç de zor olmadığı düşüncesindeyim. Bu imkanları teşvik eden, gerekli altyapı ve formasyon imkanlarını tanıyan siyasetin yani hemhaliği destekleyici politikaların mahalli müşterek zeminlerin inşası ve idraki açısından çok kıymetli bir rol oynayabileceğini düşünüyorum.

Bir imge olarak hemdert olma halleri

Buraya kadar kentin ontolojik zemini olan müşterek olanın nasıl keşfedilebileceğinin ya da oluşturulabileceğinin üzerinde durduk. Fakat bu hissiyat ya da olgunun ve bunun mümkün kılabilceği birlikteliklerin anlaşılmasını kolaylaştıran imgelere ihtiyacımız var. Güzel kentin aşına hemşehrilerinin haberdar oldukları bir soruna karşı birlikteliklerinin başarısını sembolize edecek imgelerin bunu başaraabileceğini düşünüyorum.

Düşünelim mesela komünizmle mücadelenin milli spor sayılabilecek bir ülkede Komünist Başkan dillerden düşmez oldu. Peki nasıl oldu? Nohut ve kooperatif... Ya da İstanbul'da yaşayanların bile yollarını çok düşürmedikleri Gezi Parkı bir anda Türkiye tarihinin en büyük toplumsal eylemliliğini tetikledi. Siyanürle altın çıkarmaya direnen Bergama köylüleri, özlük haklarına sahip çıkmaya çalışan Tekel işçileri, İyilik için Koşan Ali İsmail Korkmaz dostları, sakinliği ile marka olan Seferhisar, kadın üretici pazarı ile tanınan Mezitli hep belli bir dert etrafında bir araya gelmiş, hemdert olmuş hemşehrilerin başarılarını sembolize ediyor. Yani gündelik yaşamın farklı boyutlarında yan yana gelmiş, ortak dertlere sahip hemşehrilerin yatay ve demokratik birliktelikleri bu sembollerle biliniyor, izleniyor.

İşbirliği, dayanışma ve paylaşım temelinde ortaya çıkabilen bu oluşumlar gündelik bireysel pratiklerin kolektifleştirilmesini amaçlayan bir örgütlülük anlamına geliyor. Kentte bostanlar kurup ortak tarımsal faaliyetlerde bulunmak, güvenilir üreticilerle ilişkiye geçip gıda egemenliğini amaçlayan gıda toplulukları kurmak, araç, bisiklet paylaşım sistemleri tesis etmek, ortak sportif veya kültürel çalışmalara soyunmak, kooperatifleşme yoluyla ya da paylaşım modelleri geliştiren barınma odaklı birliktelikler kurgulamak gibi ortak dertleri olanları bir araya getirme çabaları mahalli müşterek olanın kolektif bir şekilde belirmesine ve ifade edilmesine yarayacaktır. Müşterekler siyasetini merkezine almış bir belediyeçilik anlayışı da hemşehrilerinin bu hemdert olabileme becerilerini geliştirecek, bunun için uygun zeminler sunacak bir politik yönelim gerektirir.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti yasaları herkesi eşit olarak görüp, kamu hizmetleri sunumunda hiçbir ayrımcılığa izin vermiyor görünse de vatandaşların dini, etnik, cinsel kimlikleri dolayısıyla eşit ve adil hizmet alamadığını inkâr edemeyiz. Bu sürgit sorunun yasaların ötesinde bilişsel bir arkaplanı olduğunu kamu politikaları yazınından ödünç aldığımız referansiyel kavramı ile tartışmaya açtım. Bununla mücadele etmek için de aynı perspektiften bir müşterekler siyaseti yaklaşımı önerdim. Ayrımcılığa izin veren, hatta bunu teşvik eden değer, norm, algoritma ve imgelere karşı yaşam alanını paylaşan hemşehrilerin mekânla, mekândaşla ilişkilerini geliştirecek, yaşadıkları çevreden haber alabilecekleri onun sorunları için bir araya gelip örgütlenebilecekleri bir siyasi yaklaşımın ayrımcılıkla mücadele ve barışın tesisi adına kritik bir önemi olduğunu savunuyorum.

Bu perspektifin bugünden yarına hızla ve kolayca hayata geçirilebilecek bir siyasi perspektif olduğu elbette iddia edilemez. Mekâna aidiyeti, hemşehrilerle aşinalığı, haberdar olma mecralarını ve örgütlenmeyi tesis etmek sabırla ve kararlılıkla örülmesi gereken bir siyasi süreçtir. Sadece seçimlerle adaylar meşgul olan bir siyasi gündemde bunu savunmak kolay olmasa da ayrımcılıkla mücadele ve barış mücadelesini her zaman gündemde tutmak kamusal iddiaları olanlar için bir ödev olarak karşımızda duruyor.

Dipnot

1. Referansiyel üzerine olan bu kuramsal bölüm, büyük oranda Mete Yıldız ve Zahid Sobacı'nın yayına hazırladığı derleme kitapta yer alan "Özgün Bir Siyasal Bilim Ekolü Geliştirmek Adına Bir İlham Kaynağı Olarak Fransız Kamu Politikası Analizi Yazını" başlıklı makaleme dayanmaktadır.
2. Bu bölüm büyük oranda Birikim'in 358-359. Sayısında yayınlanan "Müşterekler siyaseti: Kentte hemmahal, hemzemin, hemhal, hemdert olabilmek" başlıklı yazıma dayanmaktadır.

Kaynaklar

- Bayırbağ, M. (2013) Kamu Politikası Analizi için Bir Çerçeve Önerisi, in Yıldız ve Sobacı (eds.), Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama, Ankara: Adres yay, 45-64.*
- Çeğin G., Tatlıcan, Ü. (2007) Bourdieu ve Giddens: Habitus veya Yapının İkiliği, Çeğin ve ark. (eds.), Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi içinde, İstanbul: İletişim yay, 303-366.*
- Muller P. (2006) Les politiques publiques, Paris: PUF.*
- Muller, P. (2000) L'analyse cognitive des politiques publiques: Vers une sociologie politique d'action publique Revue Française de Sciences Politiques, 50(2): 189-208.*
- Sennet, R. (1992) Kamusal İnsanın Çöküşü, Ayrıntı yay.: İstanbul.*
- Surel, Y. (2006) Approche cognitive, in L. Boussaguet, S. Jacquot, & P. Ravinet (Eds.), Dictionnaire des politiques publiques, Paris: Sciences-Po, 80-88.*
- Swartz, P. (2018), Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi, (4. Baskı), İstanbul: İletişim yay.*
- Üstel, F. (2016) Makbul Vatandaşın Peşinde (7. Baskı), İstanbul: İletişim yay.*
- Versan V., (1990) Kamu Yönetimi Siyasi ve İdari Teşkilat, (10. Basım), İstanbul: Der Yayınları.*
- Woodrow, W. (1962) İdarenin İncelenmesi, Woodrow Wilson: Seçme Parçalar, Ankara: Siyasal İlimler Türk Derneği.*